

C. Starověké Řecko

1. Geografické vymezení starověkého Řecka

Nyní se budeme zabývat zemí **Řeckem**, kde vznikly **nejstarší státy v Evropě**. Řecká kultura se stala **jedním z nejvýznamnějších pilířů evropské civilizace**. Nemůžeme však začít jinak než vymezením pojmu *starověké Řecko*. Starověkým Řeckem rozumíme území tehdy osídlené **skupinou indoevropských kmenů**, která se nazývala **Řekové**. Toto Řecko je výrazně větší než dnešní Řecká republika, i když ve své ústřední části se oba celky shodují a překrývají.

Starověké Řecko se skládá ze 3 částí. Jsou to:

- a) **Jižní část Balkánského poloostrova;**
- b) **Přilehlé ostrovy**, což jsou ostrovy v Egejském moři a dva středomořské ostrovy velké – Kréta a Kypr;
- c) **Západní pobřeží Malé Asie.**

Přibližné hranice starověkého Řecka

Poznámka: Řekové nazývají sami sebe slovem *Hellénové* a svou nynější vlast jmenují *Hellas* (též *Ellas*). **Řečtina** pak sama tvoří indoevropskou jazykovou **větev**, která se nazývá **helénská**.

2. Egejské kultury a příchod Řeků (3. – 2. tisíciletí př. Kr.)

Abychom pochopili všechny zvláštnosti řeckých starověkých dějin, musíme si uvědomit, že první výrazně vyspělou kulturu do Řecka nepřinesli Řekové, ale předřecké (předhelénské) národy z Blízkého východu, které dokonce ani nebyly Indoevropany. Tyto národy, jejichž bližší identifikace (určení) není dodnes dokončena, pocházely z oblastí východního Středomoří, od jižního pobřeží Malé Asie až po sousedství Egypta.

Jeden z kykladských idolů

Pod pojmem *egejské kultury* se rozumějí tři kulturní okruhy v době měděné a bronzové (tedy ve 3. – 2. tisíciletí př. Kr.) na ostrovech v Egejském moři a v evropské části Řecka. Jsou jimi:

1. Kykladská kultura: existovala na souostroví Kyklady proslula typickými mramorovými soškami žen (kykladskými idoly);

2. Mínojská kultura: Její nositelé sídlili na **Krétě**, kde vybudovali **městské státy (Knóssos, Faistos, Malia aj.)** s mohutnými vladařskými pobřežními **paláci**, které byly vyzdobeny nástěnnými

malbami (zejména freskami – malbami do čerstvé, vlhké omítky) a tvořily centra palácového hospodářství (viz IV.B.3.). Kulturu nazýváme podle bájného krétského krále Mínoa.

Mínojci vyráběli kvalitní keramiku a pěstovali čilý námořní obchod. Těž jako první v Evropě používali písmo. Mínojská společnost se vyznačovala mj. samostatnějším společenským postavením žen než v jiných zemích té doby: symbolem této skutečnosti bývala společná účast chlapců a dívek při oblíbených akrobatických cvičeních na hřbetech nebezpečných býků.

Trosky mínojského paláce v Knóssu

Cvičení s býkem (freska v Knóssu)

Rozvoj mínojské kultury byl vážně narušen dvěma přírodními katastrofami před r. 1 500: nejprve zemětřesením a později superničivým sopečným výbuchem na kykladském ostrově Théra, kdy následná vlna tsunami zdevastovala severní pobřeží Kréty (událost se patrně stala podkladem pro jinak smyšlený příběh o zaniklé zemi Atlantidě).

3. Helladská kultura: Zaujímalá jih Balkánu, kde mnohé pobřežní vesnice přerostly v nevelká, ale kvetoucí města. **Raně heladskou kulturu** vytvořilo **předindoevropské obyvatelstvo**, ale **kolem r. 2000** začínají ze severu do Řecka přicházet **indoevropští Řekové** a **pozdní fáze** heladské kultury již patří jim. Tato fáze se označuje jako **mykénská kultura**, protože jejím centrem se stalo město **Mykény** nedaleko východního pobřeží jihořeckého poloostrova Peloponnésos; k mykénské kultuře však patřila i města Tirynthos, Pylos, Théby aj. Mykéňané vynikali jako drsní válečníci, zruční řemeslníci i důkladní stavitelé: většina paláců mykénské kultury byla chráněna mohutnými hradbami z kamenných kvádrů (**kyklopské zdivo**): v Mykénách se přes toto opevnění procházelo slavnou Lví bránou. První **řecké osídlení** v Mykénách je patrné **od 17. století**. **Mykénská kultura zanikla** na sklonku **13. století**, především pod tlakem dalších přicházejících kmenů.

Shrnutí:

První vyspělé kultury ve starověkém Řecku se označují jako egejské kultury (3. – 2. tisíciletí př. Kr.) a byly blízkovýchodního, neindoevropského původu. Nejvýznamnější egejská kultura se nazývá mínojská (krétská): vynikla rozsáhlými paláci s freskovou výzdobou, produkcí keramiky a mořeplavbou. Kolem r. 2000 začínají do Řecka přicházet indoevropští Řekové a jejich prvním silným městským státem se stávají Mykény na poloostrově Peloponnésos.

Otázky a úlohy:

1. Byli jste v Řecku? Vyprávějte stručně o svých dojmech i zážitcích z této země. Čím je Řecko dnes pro turisty atraktivní?

2. Palác v Knóssu byl natolik rozsáhlý, že cizincům nutně připomínal obří bludiště. Jak se toto bludiště nazývalo a jaké příběhy se k němu vztahují?

Výběr z odborné literatury: Ludwika Pressová: Stará Kréta. Praha 1978.

3. Řecké kmeny

Kolem r. 2 000 př. Kr. začaly do Řecka pronikat z nitra Balkánského poloostrova **indoevropské řecké kmeny**, zabývající se především pastevectvím. **Hlavní řecké kmeny** byly čtyři (uvádíme je v chronologickém pořadí): **Achájové, Aiolové, Iónové, Dórové**.

Řekové (zejména Achájové) dobyli a zničili helladská města, ale obohatili se jejich kulturou. Ohniskem tohoto **kulturního prolnutí** se stal nový městský stát **Mykény** na poloostrově Peloponnésos.

Achájové potom pokračovali invazí (vpádem) na Krétu, jejíž většinu ovládli. Postupně pronikli až na Kypr. **Mínojská kultura**, oslabená již předchozími událostmi (zejména přírodní katastrofou, viz IV.C.2.), po achájském útoku **zanikla**.

Mykénská kultura se rozšířila po značné části Řecka včetně některých ostrovů. Nakonec však **kolem r. 1 200** také **zanikla**, zejména pod náporom poslední vlny řeckého stěhování, kterou představovali **Dórové** a několik dalších kmenů.

Kultura starověkých Řeků a starověkých Římanů (z Itálie) se souhrnně označují jako **antická civilizace** (ve středověké latině *anticus = starobylý*).

4. Řecké náboženství a Trójská válka

Řekové vyznávali – stejně jako jiné, okolní národy – **polyteistické náboženství**. Ve srovnání s pravěkem nebo se starověkým Blízkým východem bylo řecké náboženství více **antropomorfované**: bohové měli lidský vzhled i vlastnosti (zatímco v pravěku mnozí bohové měli zvířecí a ve starověku často polozvířecí a pololidskou podobu).

Řečtí bohové sídlili ve skvostných palácích na hoře (vlastně horském masivu) **Olympos** (2 917 metrů nad mořem) ve středním Řecku.

Výhled na horský masiv Olymp

Nejvyšší bůh se jmenoval **Zeus** (2. p. = Dia, 3. p. = Diovi atd.; pán všeho kromě osudu, projevoval se zejména jako vládce blesku a hromu), jeho manželka Héra byla ochránkyní domu a manželství. Z ostatních bohů jsou nejznámější např. Afrodité (bohyně vášnivé lásky), Apollón (bůh světla), Arés (bůh ničivého boje), Artemis (bohyně lovu), Athéna (bohyně moudrosti a rozvážného boje), Dionýsos (bůh úrody, plodnosti, vína a veselí), Erós (bůh lásky), Gáia (bohyně Země, života a smrti), Hádés (zvaný též Plútón; vládce říše mrtvých), Hermés (bůh cest a obchodu a posel bohů), Kronos (Diův předchůdce, pak ochránce zbožných zemřelých), Poseidón (bůh moře), Úranos (Gáiin manžel, předchůdce Kronův).

Své náboženské představy vtělili Řekové do bohaté **mytologie**, jež výrazně ovlivňovala veškerý řecký život i uměleckou tvorbu. Z řeckých mytických skladeb jsou **nejznámější eposy Ílias a Odyseia**, jejichž konečný tvar je tradicí připisován básníku jménem **Homéros (Homér)** (asi 2. polovina 8. století). Eposy vyprávějí o **Trójské válce** a jejích hrdinech. Jde o dobytí maloasijského pobřežního městského státu Trója (zvaného též Ílion). Podle eposů došlo k desetileté válce proto, že trójský princ Paris unesl krásnou Helenu, manželku krále Meneláa z peloponnéského městského státu Sparta. Vrchním velitelem spojeného řeckého (vlastně achájského) vojska, které se přeplavilo na lodích do Malé Asie a obléhalo Tróju, byl mykénský král Agamemnón. Achájové nakonec Tróju dobyli Istí a Meneláos svou Helenu opět získal; Trója však byla bojem zničena. Z řeckých hrdinů

putoval domů nejdéle (opět deset let) král Odysseus ze západořeckého ostrova Ithaka: než se vrátil ke své manželce Pénélope a synu Télemachovi, prožil řadu dramatických dobrodružství.

Rozborem historických pramenů, písemných i archeologických, odborníci zjistili, že Trója opravdu byla dobyta někdy ve **2. polovině 13. století př. Kr.** (tehdy zničené osídlení bylo nalezeno jako trójská archeologická vrstva VIIa). Útočníky byli Achájové, avšak není vyloučeno, že se účastnily též mořské národy (viz IV.B.11). Etnický původ Trójanů je nejasný, snad se tu v nich smísilo původnější obyvatelstvo (blízké egejským kulturám) s první vlnou achájských přistěhovalců (viz IV.C.3.). Dějové podrobnosti homérských mýtů budeme samozřejmě posuzovat z hlediska umělecké literatury a označíme je za fiktivní či obrazné (metaforické, alegorické). Trójská válka však zůstává i bez detailů jednou z prvních velkých událostí při **pronikání Řeků do Malé Asie**.

5. Temné (homérské) období (asi 1 100 - asi 800 př. Kr.)

K tomu, že období tři až čtyř staletí **po zániku egejských kultur** označujeme přívlastkem temné, vedou dva důvody:

a) Jedná se o dosud málo poznané období řeckých dějin, s **minimem písemných pramenů**;

b) Vynikající egejské kultury byly vystřídány **řeckou kulturou**, která byla **zatím mnohem jednodušší**. Právě v této době ovšem vznikly (jistě ze starších zdrojů) a jako ústní slovesnost existovaly **homérské eposy Ílias a Odysseia**. Proto využíváme podrobné rozbory jejich textů k poznání způsobu života tehdejších Řeků. Jde pochopitelně o způsob života hlavně v temném období a jen z menší části již za Trojské války.

V temném období **řecká společnost přešla z doby bronzové do doby železné**.

Shrnutí:

V průběhu 2. tisíciletí př. Kr. řecké kmeny osídlily celé starověké Řecko. Některými boji, které při tom svedli (Trójskou válkou), jsou inspirovány homérské eposy Ílias a Odysseia, z nichž se také dozvídáme o řeckém polyteistickém náboženství. Řekové využili přínos předcházejících, egejských kultur i zeměpisné přednosti nové vlasti a po třech temných staletích (asi 1 100 – asi 800 př. Kr.) vybudovali svébytnou kulturu, která se stala nejvýznamnější ze zakladatelských etap evropské civilizace.

Otázky a úlohy:

1. Seznamte se s obsahem homérských eposů. Kdo jsou autoři jejich různých převyprávění pro dnešní čtenáře? Co v běžné řeči znamenají slovní spojení *jablko sváru*, *Achillova pata*, *danajský dar*, *trojský kuň*, *vábění Sirén*, *kyklopské zdivo*, *to byla ale odysea*?

2. Jako románový příběh se ve 2. polovině 19. století odvíjela historie archeologického hledání někdejší Tróje. Zjistěte podrobnosti a zpracujte je jako krátkou prezentaci.

Výběr z odborné literatury: Antonín Bartoněk: Zlaté Mykény. Praha 1983. Émile Mireaux: Život v homérské době. Praha 1980. Vojtěch Zamarovský: Bohové a hrdinové antických bájí. Praha 2005. Vojtěch Zamarovský: Objevení Tróje. Praha 1992. **Výběr z uměleckých zpracování:** **Film:** *Souboj Titánů* (Spojené státy, 1981, režie Desmond Davis, hrají Laurence Olivier /Zeus/, Harry Hamlin /Perseus/, Judi Bowkerová /Andromeda/), *Troja* (Spojené státy, 2004, režie Wolfgang Petersen, hrají Brad Pitt /Achilleus/, Orlando Bloom /Paris/, Diane Krugerová /Helena/). **Literatura:** James Joyce: *Odysseus* (1922, britský román; odysseovský příběh v dnešním Dublinu).

Brad Pitt jako Achilles, řecký polobožský hrdina Trójské války

